

Eräistä suomen syntaktisista siirtymistä

Yleisesti tunnettuja ovat muutamat sellaiset tapaukset, joissa jonkin ilmaustyyppin syntaktisessa rakenteessa on tapahtunut siirtyminen, ts. jonkin lauseenjäsenen asema muiden lauseenjäsenten joukossa on muuttunut. Tällä tavoin on syntynyt uudenlaisia rakenteita, jotka usein ovat merkinneet kielen ilmaisumahdollisuuksien lisääntymistä. Tällaisiin syntaktisiin siirtymiin perustuvat rakenteet ovat monesti niitä, joiden analysoiminen puhtaasti synkroniselta kannalta tuottaa vaikeuksia. Jo E. N. SETÄLÄ on lauseopissaan kiinnittänyt huomiota siihen seikkaan, etteivät infinitiivit alkuaan ole olleet subjekteja eivätkä objekteja ja ettei niillä substantiivinluonteensa vuoksi myöskään ole itsellään ollut objektia: ”Semmoisessa lausetyypissä kuin *paras on ottaa kirves mukaan on kirves* alkuperin subjektina ja *ottaa* ainoastaan ’suhteen’ määrääjänä. Semmoisten nykyään yksipersonisten verbien ohessa kuin *pitää, tulee, tarvitsee, sopii* j.n.e. on myös alkujaan se olio, joka on tarpeen j.n.e., ollut ilmaistuna vastaavan sanan perusmuodolla, joka on ollut kieliopillisena subjektina puheenalaista laatua olevalle verbille, se olio taas, jolle jokin on ollut tarpeen, jolle jokin tehtävä tulee, on ilmaistu vastaavan sanan (datiivisella) genetiivillä. Siis: *Koira pitää tappaa* on alkujaan ollut eriteltävä näin: *koira* subj., *pitää* pred., *tappaa* = tapettavaksi, tarkoituksen inf., — — —. *Minun pitää koira tappaa* = *koira pitää minun* (s.o. *minulle*, datiiviadverbiaali) tapettavaksi. — — — Semmoisessa lausetyypissä taas kuin *minä tahdon sen tehdä* on *sen* ollut *tahdon* verbin eikä infinitiivin objekti (— — —). Sitä paremmin ymmärrämme rakenteen: *käske tuoda hevonen tänne*, joka siis on alkuperin eritelty: *käske hevonen tänne tuotavaksi*.” (SKL § 30, 6.)¹ Nämä SETÄLÄN selitykset on yleisesti hyväksytty.² Äsket-

¹ Tässä kirjoituksessa käytettyjä lyhennyksiä: Agricola = Mikael Agricolan teokset, faksimilepainos, Porvoo 1931; numerot tarkoittavat tämän painoksen

täin olen julkisuudessa kiinnittänyt huomiota erääseen toiseen ilmaustyyppiin, jossa on tapahtunut samantapainen siirtyminen: *määräsin kirjelmään tehtäväksi tarpeelliset muutokset* yms. Tässä tyyppissä on *tarpeelliset muutokset* alkuaan ollut finiittimuodon objekti, mutta nykykielessä tyyppi useasti jäsentyy toisin (ks. UAJb XXVIII s. 201—).

Nykysuomessa on edellä mainittujen lisäksi monia muitakin sellaisia ilmaustyyppisiä, jotka perustuvat samantapaisiin siirtyimiin. Seuraavassa tarkastelen sellaisia tapauksia, joissa passiivisen finiittimuodon subjekti on siirtynyt saman muodon objektiksi tai joissa finiittimuodon subjekti tai objekti on siirtynyt joko infinitiivin tai passiivisen partisiippiin objektiksi. Täydellisyyden vuoksi mainitsen nekin tapaukset, joihin jo ennen on huomiota kiinnitetty; toisaalta ne muiden samantapaisten yhteyteen asetettuina saavat uutta valaistusta, toisaalta ne myös auttavat ymmärtämään muita esitettäviä siirtymiä.

osia ja sivuja. — HAKULINEN SKRK = LAURI HAKULINEN Suomen kielen rakenne ja kehitys I—II, Helsinki 1941, 1946. — IKOLA TMK = OSMO IKOLA Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen I—II, Turun yliopiston julkaisu B XXXII, XXXIV, Turku 1949, 1950. — KANNISTO LHLEH = ARTTURI KANNISTO Lauseopillisia havaintoja läntisen Etelä-Hämeen kielimurteesta, Suomi III 20, Helsinki 1902. — KKN III = Karjalan kielen näytteitä III, julk. EINO LESKINEN, Helsinki 1936. — LATVALA LMPS = SALU LATVALA Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta, Suomi III 17, Helsinki 1899. — Mannerheim = G. MANNERHEIM Muistelmat I—II, suomentanut LAURI HAKULINEN, Helsinki 1951, 1952. — NS = Nykysuomen sanakirja. — OJANSUU MAK = HEIKKI OJANSUU Mikael Agricolan kielestä, Suomi IV 7, Helsinki 1909. — PENTTILÄ SK = AARNI PENTTILÄ Suomen kielioppi, Porvoo 1957. — SETÄLÄ LTKS = E. N. SETÄLÄ Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä, Suomi II 16, Helsinki 1883. — SETÄLÄ SKL = E. N. SETÄLÄ Suomen kielen lauseoppi oppikouluja varten, 12. p., Helsinki 1942. — SIRELIUS LTJK = U. T. SIRELIUS Lauseopillinen tutkimus Jääskän ja Kirvun kielimurteesta, Suomi III 10, Helsinki 1894. — SKM I = Suomen kielen muistomerkkejä I, Helsinki 1893. — SS = Sanakirjasäätiön kokoelmat; pääasiallisesti olen käyttänyt Turun yliopiston suomen kielen laitoksessa olevia mikrofilmijäljennöksiä. — UA = Uusi Aura. — UAJb = Ural-Altische Jahrbücher. — US = Uusi Suomi. — Suomen pitäjien nimiä lyhentäessäni olen noudattanut Vir. 1950 ss. 427—428 julkaistua luetteloa.

² Toisin kuitenkin W. GRÜNTAL Itämerensuomalaisten kielten yksikön nominatiivi objektin edustajana aktiivin yhteydessä, Helsinki 1941, s. 288—.

I. Passiivisen finiittimuodon subjekti siirtynyt saman muodon objektiksi

1. Tyyppi *työ tehdään*.

Yleisen käsityksen mukaan on suomen passiivi aikaisemmin ollut persoonallinen: se lauseenjäsien, jonka nykyään käsitämme passiivimuodon objektiksi, on ollut subjekti (ks. esim. SETÄLÄ SKL § 30, 5; OJANSUU MAK ss. 103—104; HAKULINEN SKRK I § 59, II § 34). Tästä johtuvaksi on selitetty mm. passiivin kokonaisobjektin nominatiivimuotoisuus. Äskettäin manan majoille siirtynyt tutkija JULIUS VON FARKAS esitti kuitenkin parisen vuotta sitten sellaisen mielihäpäteen, ettei suomen passiivi olekaan koskaan ollut persoonallinen, vaan että nykykieli edustaa alkuperäistä kantaa (UAJb XXVIII s. 261; ks. myös W. KRAUSE *ibid.* s. 175—).

Tähänastisen käsityksen puolesta puhuvat kuitenkin niin monet seikat, etteivät VON FARKASIN esittämät näkökohdat mielestäni pysty sitä horjuttamaan. Hän otaksuu, että suomalaiset ja virolaiset hengellisten tekstien kääntäjät koettaessaan mahdollisimman uskollisesti noudattaa latinalaista alkutekstiä loivat passiivin persoonamuodot latinan esikuvan mukaan. Ainakaan suomen kirjakielen historiassa ei latinan vaikutus ole ollut niin voimakas, että voitaisiin ajatella-kaan passiivin persoonamuotojen selittyvän tällä tavoin. Virossa taas persoonapäätteelliset passiivimuodot eivät rajoitu vanhaan kirjakieleen, vaan niitä — vieläpä kaikkien persoonien muotoja — on todettu myös eteläviron kansanmurteista (ks. F. J. WIEDEMANN Versuch über den Werroehstnischen Dialekt, Pietari 1864, ss. 41—42, ja Grammatik der ehstnischen Sprache, Pietari 1875, s. 475; N. IKOLA Eteläviron verbien persoonapäätteistä, Suomi V 13, s. 65; J. MÄGISTE Vir. 1932 s. 416). Erityisesti on syytä panna merkille, että persoonapäätteelliset passiivimuodot ovat WIEDEMANNIN mukaan etelävirossa yleisimmin käytännössä mon. 1. ja 3. persoonassa, siis juuri samoissa persoonissa, joihin vanhan kirjasuomen persoonapäätteelliset passiivimuodot melkein kokonaan rajoittuvat.

Aikaisemman säännöllisen persoonallisen passiivin pohjalta selittyvät parhaiten myös seuraavanlaiset Westhin koodeksissa esiintyvät sekamuodostukset: *tämä rumilinen colema — — cutzutat — — ychdxi vnxi SKM I 81:23 — | oli hän wighatoin ia pandit Paradissin elämän 235:3 — | sillä tesse merkitet me 133:2 — |*

Etzitat rumin teruejttä 131:10. Tällaiset esimerkit osoittavat, että passiivimuotojen persoonapäätteiden merkitystehtävä oli jo hämartynt. Jos näitä persoonapäätteellisiä muotoja pidettäisiin kirjoittajien keinotekoisesti luomina muodostuksina, olisi tällaista *t*-päätteen käyttöä vaikea selittää.

Myöntäviä persoonapäätteellisiä passiivimuotoja esiintyy vanhassa kirjasuomessa, kuten sanottu, (yks. 3. persoonaa lukuunottamatta) yleensä vain mon. 1. ja 3. persoonassa, ja niissäkin ne ovat melko harvinaisia.³ Sen sijaan vastaavat kieltomuodot, joissa persoonapäätte ei ole liittynyt pääverbiin, vaan kieltoverbiin, ovat aivan yleisiä, vieläpä kaikissa persoonissa. Esimm. Agricola: *etten mine Iuttaille ylenannetaisi*. II 299 | *Elket domitko, nin ette te domita*. II 182 | Westh: *ia edt taita sine cadhotetta* SKM I 150:20 | Raamattu 1642: *en minä ikänäns cukisteta*, Ps. 10:6 | *ettet sinä kirotais*, 5. Moos. 7:26 | *ettes wietelläis hänen silmäins kijlosta*. Sananl. 6:25 | *ettet te lyödäis teidän wiholisildan*. 5. Moos. 1:42. Yhtä yleistä on nykyistä persoonatonta passiivia vastaavan myöntävän muodon (oikeastaan yks. 3. persoonan) käyttö persoonallisena. Esimm. Agricola: *sine heiteten tornihin*, II 32 | *Nimitetän he tessa Kykärmerxi*, II 27 | Raam. 1642: *minä hucutetan* 1. Moos. 34:30 | *Sillä sinun tähtes surmatan me jocapäiwä*, Ps. 44:23 | *Etten me sillen lapset olis, jotca horjuisim ja caickinaisilda opetuxen tuulilda wietelläisim*, Ef. 4:14 | *ja sinä warjellan minun tykönäni*. 1. Sam. 22:23. Erityisen valaisevia ovat seuraavat 1642:n raamatun esimerkit, joissa yks. 2. persoona on passiivimuodonkin yhteydessä ilmaistu pelkällä *s*-suffiksilla (< *sinä*): *Coscas ahdistetan*, 5. Moos. 4:30 | *syö wijnamarjoja himos jälken, ettäs rawitan*: 5. Moos. 23:24 | *Ia syö sinun carjas hedelmän ja sinun maas hedelmän, sijhenasti ettäs hucutetan*. 5. Moos. 28:51 | *jolletcas tänä yönä henges päästä, nijns huomeneltain tapetan*. 1. Sam. 19:11 | *Ettäs warjellaisin pahasta waimosta*, Sananl. 6:24. (Vanhan kirjasuomen passiivista lähemmin ks. IKOLA TMK I s. 177—.)

³ Vielä myöhään, jopa nykypäivinäkin, saattaa tavata seuraavantyyppisiä passiivin imperatiivin mon. 3. persoonan muotoja: — — *wiat ja rikokset tutkittakoot ja rangastakoot kaupungin Pormestariilta ja Raadilta*. Turun Wiikkosanomat 1822, n:o 28, s. 111. Tällaisten esiintyminen näin myöhään perustuu aktiivin vastaavien muotojen analogiaan. Tämä tosiasia osoittaa, että passiivimuodon ns. objekti nykyisenkin kielitajun mukaan eräissä tapauksissa voitaisiin jokseenkin yhtä hyvin tulkita subjektiksi.

Vaikkakaan suomen kansankielestä ei tunneta varsinaisia persoonapäätteellisiä passiivimuotoja, on siinäkin persoonalliseen passiiviin viittaavaa käyttöä, esim. *Mul Se ei käytetä meijän paikkeilla* SETÄLÄ LTKS § 197 / *Kyl Ei se sanotak kasvava*⁴ KANNISTO LHLEH s. 187 / *Loi me sit vaan pirettiin hyvänä* [s.o. meitä pidettiin] SS Ilma Hakulinen 1937 / *Inkerin savakkomurre ei ne tuatu*. Vir. 1953 s. 401. Samantapaista on eräissä vanhoissa sananlaskuissa: *Ei saukko salaa saada, näkemättä nädän poika* / *Ei saalis sanoilla saada* (ks. HAKULINEN SKRK II s. 238).

Agentin puuttuminen, johon VON FARKAS myöskin vetoaa, on tietysti jotenkin yhteydessä sen suomen passiivin erikoisuuden kanssa, että se ilmoittaa tekijäksi epämääräisen *persoonan* (esim. *ovi avattiin* ei merkitse samaa kuin *ovi aukesi*). Nämä seikat selittyvät luontevasti, jos passiivimme on syntynyt kausatiivijohdannaisista, kuten on otaksuttu (ks. HAKULINEN SKRK I § 59).

Edellä esittämäni seikat oikeuttavat mielestäni yhä olettamaan, että suomen passiivi voidaan palauttaa persoonalliseen, subjektilliseen passiiviin. Onko passiivissa ollut täydellinen persoonataivutus, kuten OJANSUU oletti, ja mitä on ollut tämän kehitysvaiheen takana, jääköön tässä yhteydessä pohtimatta. Tärkeintä on tämänkertaisen aiheeni kannalta se, että alkuperäisen subjektin siirryttyä lauseessa uuteen funktioon on finiittimuoto jäänyt subjektittomaksi ja persoonattomaksi. Tässä suhteessa tämä siirtyminen liittyy niihin, joita käsitellään lähinnä seuraavissa luvuissa (II ja III).

II. Finiittimuodon subjekti siirtynyt passiivisen partisiipin objektiksi⁵

2. Tyyppi *työ on tehty*.

Vanhassa kirjasuomessa on aivan yleinen sellainen ilmaistyyppi, jossa *nomini* (tyyppiesimerkissämme *työ*) on subjekti, *apuverbi*

⁴ Murre-esimerkkien tarkekirjoitusta on tässä kirjoituksessa yksinkertaistettu, mikä — paitsi että se helpottaa painatusta — tekee esimerkit syntaktisia seikkoja ajatellen havainnollisemmiksi. Lähisukukielten esimerkeistä on vain diftongien kaaret jätetty pois.

⁵ Eräissä tapauksissa objekti yleisesti käsitetään kuuluvaksi *apuverbin* ja *passiivin partisiipin* muodostamaan liittomuotoon eikä pelkästään *partisiippiin*. Yksinkertaisuuden vuoksi poikkean tästä tavasta, koska *otsakkeen edellyttämä jäsennystapakin* mielestäni on mahdollinen.

(on) predikaatti ja passiivin partisiippi (*tehty*) predikaatiivi, esim. Agricola: *ette pyhet miehet ia waimot meiden edhellem nin tehnyet ouat, Ia eiuet senuoxi ole laitetut.* III 40 / Westh: *ettäs nyt kijnni otettu olet ja pandu sijtteisin SKM I 99:15—* | *ennen qui me yles-tetetudt olemma christust vastan 93:13—* / Sorolainen: *on sekä se manaus että Evangelium ia ruvcous iotca wanhasst ovat luetut ennen cuin rumis ulgoswietin, täsä Käsikirias pannut luetta, Käsik. 6 / Egyptis eij ole yxikän joutilas kärsitty.* Post. I 728 / *ne iotca ovat uscotut heidän Herraldans ylöscandaman heidän Alimaisildans ulgostegot:* Post. II 269 / Raam. 1642: *Cosca nämät wijsi Cuningast olit tuodut hänen eteens,* Joos. 10:24 | *nijncuin carhu, jolda pojat owat otetut kedolla pois,* 2. Sam. 17:8 | *ja en minä ole cudzuttu colmenakymmenenä päivänä Cuningan tygö.* Ester 4:11 | *sillä jos Tyros ja Sidonis olis sencaltaiset woimalliset työt tehdyt, cuin täsä owat tehdyt,* Luuk. 10:13. Tällaiset vanhan kirjakielen ilmaukset vastaavat merkitystehtävältään täydellisesti nykyisiä verbin liittomuotoja; nämä ilmaisevat myös itse tapahtumaa eivätkä ainoastaan sen tuloksena olevaa tilaa kuten vastaavat ilmaukset nykyään (lähemmin ks. IKOLA TMK II s. 88—; vrt. HAKULINEN SKRK II s. 254—).

Samanlaista käyttöä tapaa nykyisistä kansanmurteistakin, esim. *Kus ko neekki ova annetu märäntty | eluka olit tapetus siihem paikka | ne olis sillon kaik kyöräty oikken kruunum puolest pakko, nü et Isoskaris olit kaikk asuno jätetyt pahure halttu* JOUKO VAHE Kustavin murteen äännehistoria (laudaturtutkielma 1952, Turun yliopisto) ss. 38 ja 67 | *Rym et ne [talot] oli oike erotetu, etei ne ollu yhres* O. Ikola 1952 / *Tamp Mutta minkäslain rouva te oletten kun te noin oletten tuatu putkaan seittemältä?* VIRTARANTA Aamulehti 8.1.52 / *Keu Minä olisin aikoja tapettu jo* SETÄLÄ LTKS § 197 / *Kuop En minä tänne oo ijankaekkiseks kiusak pantsu Suomen kansan murrekirja, Itämurteet, Porvoo 1945, s. 46. Saman-tapaista on lähisukukielissäkin, esim. karj. olemma tiönnettü eöömäh — — KKN III 183:26 / lyyd. olit sina lüküttüd tälne peudölē vuorikšilē nuokkida 'Sinut oli viskattu tänne pellolle korppien nokittavaksi'* SUST 69 s. 77:3— | *hebod on d'o val'astetud 'Hevoset ovat jo valjastetut'* 256:1— | *vepsä sitpā paratud oma sihe raudad 'sieltäpäin viritetyt ovat siihen raudat'* SUST 86 s. 62 | *munad jo muñdud 'munat on jo munittu (ovat jo munitut)'*

466 | *nagnad ebad vedud ol'bad* 'nauloja ei oltu viety' 469 | *vatja sa'unaz_eliivad_li'nad_ahettu* 'Saunaan oli pellavat ahdettu' SUST 63 s. 106.

Vaikkakin vieras vaikutus on voinut suosia vanhassa kirjasuomessa *ovat tehdyt*-tyypin käyttöä, on kuitenkin todennäköistä, että juuri tämä tyyppi on alkuperäinen, sillä nykyisten passiivin liittomuotojen synty on tätä tietä parhaiten selitettävissä. Jos edellä esitetty käsitys yksinkertaisen passiivimme historiasta hyväksytään, voidaan liittomuotojen syntyä tuskin ajatellakaan muulla kuin tässä esitetyllä tavalla. Tätä käsitystä tukee edelleen — paitsi tyyppin vallitsevuus vanhassa kirjakielessä — myös sen esiintyminen kansankielessä. Nomini on siis alkuaan ollut subjekti, ja on sanottu (*minä olen petetty, hän on petetty, te olette petetyt* jne. Aluksi tyyppi tietenkin on tarkoittanut lähinnä vain tekemisen tuloksena olevaa tilaa (vrt. *seinät ovat maalatut* yms.). Sen kehittyminen myös itse tapahtumaa tarkoittavaksi, siis varsinaiseksi liittotempukseksi, on johtanut toisaalta apuverbin ja partisiipin suhteen tiivistymiseen, toisaalta taas apuverbin ja subjektin suhteen höltymiseen.⁶ Tämä kehitys on avannut yks. 3. persoonassa tien seuraaville muutoksille: Tyyppi *on tehty* on saanut yhä enemmän persoonattoman ilmauksen luonnetta, jolloin on tullut mahdolliseksi myös sellainen intransitiiviverbien käyttö kuin *on lähdetty, on oltu* jne. Transitiiviverbien ohessa taas on alkuperäinen subjekti (*työ*), jonka taroitteeseen verbin toiminta kohdistuu, alkanut puhujien kielitajussa rinnastua aktiivimuotojen objekteihin, mistä on ollut seurauksena, että sittemmin on alettu sanoa *on tehty työtä, kirjat on luettu, minut on petetty* jne. Subjekti on siis siirtynyt partisiipin objektiksi.

3. Tyyppi *työ on tehtävä*.

On ilmeistä, että tässäkin tyypissä nomini (*työ*) alun perin on ollut subjekti ja että siis on sanottu *sinä olet pelastettava, kirjat ovat luettavat* jne. silloinkin, kun partisiippi on ilmoittanut tarpeellisuutta, välttämättömyyttä. Tällaista käyttöä esiintyy nykyään-

⁶ Tämä kehitys liittyy tietenkin vastaavan aktiivisen tyyppin kehitykseen. Vieraiden kielten vaikutuksella lienee jotakin osuutta liittotempustemme kehitykseen (vrt. Eesti rahva etnilisest ajaloost, Tallinna 1956, s. 11, ARISTE), mutta tämä kysymys kaippaa vielä tutkimista.

kin, mm. paikallismurteissa. Esimm. *jo olisivat kinnersuonet kitsustettavat, kantasuonet katsustettavat, kuin vaan vatsani vetäisi, syönnin aikaa suvattaisi* Suomen kansan satuja ja tarinoita III², Helsinki 1876, s. 11 | *Virr Semmosia se hakee, jatk'ei olis haettavia* SETÄLÄ LTKS § 197 | *Kyl Kyllä siällä hyviä kiviä nys sano aluuks olevan seppä-Kustaa, mutta ne on sitte ostettavat heitiltä* KANNISTO LHLEH s. 187 | *Pohj.-Savo Ne on toesen miehen tehtävät | Ne oēs Turusen ollu' tehtävät* LATVALA LMPS § 122.

Tässäkin on ilmeisesti yks. 3. persoona välittänyt sen muutoksen, että ilmaustyyppi *on tehtävä* on muuttunut persoonattomaksi ja että alkuperäinen *olla*-verbin subjekti on siirtynyt partisiipiin objektiiksi. Tämän mukaisesti on ruvettu sanomaan *on lähdeävä, on tehtävä työt, kirjat on luettava, sinut on pelastettava* jne.⁷

4. Tyyppi työ on tehtävissä.

Tämän tyypin mainitseminen tässä yhteydessä tuntuu ehkä yllättävältä, sillä normaali ja korrektissa yleiskielessä kai ainoa mahdollinen jäsentymistapa on tässä sama kuin alkuaankin: *työ* on subjekti. Predikaatti on myös normaalisti kongruentti: *työt ovat tehtävissä, olen tavattavissa* jne.

Nykyään tapaa kuitenkin silloin tällöin seuraavanlaista käyttöä: *Millainen oli sen ja sen eläinsadun alkumuoto, johon kaikki myöhemmät muodostukset on palautettavissa?* US 31. 3. 1957, alakerta | *Soittimia, jotka muistuttavat kiinalaista Cheng-soitinta, on Itä-Aasiassa eri muunnoksina ja ne on lähinnä rinnastettavissa meidän harppuumme.* UA 16. 6. 1957 | *Ymmärrämme nyt, miten on selitettävissä omituiset säkeet, jotka tavataan Antero Vipusen virressä* Vir. 1957 s. 359 | *Luettelossa mainitaan, että kaikki nämä tuhatkunta julkaisua on tilattavissa Suomesta.* US 4. 10. 1958.

⁷ Muututtuaan persoonattomaksi rakenne *on tehtävä* on sekä funktioltaan että syntaktiselta käytöltään rinnastunut *täytyy tehdä-* ja *pitää tehdä-*rakenteisiin, esim. *sinun pitää tehdä työ ~ sinun on tehtävä työ, sinun täytyy lähteä ~ sinun on lähdeävä*, vieläpä *talouspolitiikassa on tapahduttava täydellinen muutos* US 8. 3. 1957, murt. KosHI *kaljaakin ol ain oltava* RIITTA SALMI Tutkimus Hämeen läänin Kosken vanhanaikaisesta ruokataloudesta ja siihen liittyvästä sanastosta (laudatututkielma 1956, Turun yliopisto) s. 198 (vrt. *talossa pitää olla isäntä, keittoä tulisi olla heti valmiina*, ks. IKOLA Vir. 1954 s. 210 ym.). Viimeksimainitunlaista käyttöä, jossa *on oltava*-rakenteeseen liittyy subjekti, on pidetty virheellisenä (ks. esim. KAARLO NIEMINEN Vir. 1950 ss. 197—198).

Useimpien näiden kohtien kirjoittajat ovat tunnetut hyväksi kielenkäyttäjiksi, joten näissä ei ymmärtääkseni ole kysymys pelkästä satunnaisesta subjektin ja predikaatin inkongruenssista. Todennäköisesti nämä selittyvät siten, että kirjoittajat ovat tajunneet *on tehtävissä*-tyyppisen rakenteen persoonattomaksi (= voidaan tehdä), jolloin alkuperäinen subjekti on joutunut objektin asemaan.⁸ Läheisen analogiamallinen on tarjonnut tyyppi *on tehtävä*: kun sanotaan *muodostukset on palautettava*, on helposti syntynyt ilmaustyyppi *muodostukset on palautettavissa*.

Jäsentymisen siirtyminen on tässä vasta idullaan, mutta tämä tapaus valaisee edellisen tyyppin kehitystä ja osoittaa samalla, miten eri-ikäisetkin syntaktiset siirtymät voivat olla keskenään syy-yhteydessä.

5. Tyyppi *työ tulee tehdyksi* (~ *tehtyä*).

Alkuperäinen jäsenitys on tässäkin sellainen, että *työ* on subjekti. Tällöin tietenkin predikaatti (ja osittain predikaatiivikin) kongruoi: *tulin pelastetuksi, työt tulivat tehdyksi*. Länsimurteissa on laajalti käytännössä tyyppi, jossa II partisiipin translaatiivin tilalla on partitiivi, esim. *VesL Minä tuli haavotettua ennej jo KANNISTO LHLEH s. 238*.

Sekä yleis- että kansankielessä käytetään po. tyyppiä nykyään yleisesti myös persoonattomana, jolloin alkuperäinen subjekti on partisiipin objektina. Esimm. *elämän arvoja tulee iltaisin kapealla vuoteella uudestaan mitatuksi*. *Uusi Kuvalehti 1958 n:o 41, s. 4 | Minun tuli sinä käreessä selitetyksi asia huonosti PENTTILÄ SK § 471 | Keu Ei o' koskaan niitä tullu' tarvituks | Ruov Nyt tuli tollaiset työt tehtyä SETÄLÄ LTKS §§ 244—245 | Pom Ei oo tullu' niitä poikki pannuks lalvoista | MerK Vallan tulee pidetty pyhää LATVALA Lauseopillisia havaintoja Luoteis-Satakunnan kansankielestä, Suomi III 12, § 157 | Pohj.-Savo Kyllähän sitä ee paljoo tullu' tehys LATVALA LMPS § 123 | Risna ei oo tulluna niitä oikei esityks PAASONEN Lauseopillisia havaintoja verbin ja konjunktionien alalta, Suomi III 3, § 27 | Urj Ei ot tullus sitä tapaa otettua KANNISTO LHLEH s. 238*.

⁸ Vielä kiistattomampi on siirtymä seuraavassa: *Vaikka uudelle puolueelle itselleen ei siis voidakaan hankkia edustajapaikkoja, sen avulla kenties on heikennettävissä maalaisliiton asemaa eduskunnassa*. Maakansa 11. 2. 1959.

Siirtymisen tapahduttua on myös intransitiiviverbien käyttö tässä rakenteessa tullut mahdolliseksi; silloin ei alkuperäisellä subjektilla ole lainkaan jatkajaa. Esimm. *Minun tuli sanotuksi vähän pahasti* PENTTILÄ SK § 471 | *Mul Siellä ei tullu' käytyä* SETÄLÄ LTKS § 244 | *Kyl Jokos tuli mentyä raittiusseuraa?* KANNISTO LHLEH s. 238 | *Pohj.-Savo Tulloo minultae' käövyks* LATVALA LMPS § 123 | *Jää-Kir Ei miult tullt sinne reisutuks* SIRELIUS LTJK § 119.

6. Tyyppi *työ tulee tehtäväksi*.

Alkuperäistä kantaa edustaa se nykyäänkin yleinen tyyppi, jossa *työ* on subjekti ja *tulee* sen mukaan kongruoiva predikaatti: *tulen kastettavaksi, työt tulevat tehtäväksi (tehtäväksi)* jne. Esimm. *nijn keskusteldin, millä tavalla permando puut tulevat tuotavaxi* LIZELIUS 1757, Vir. 1919 s. 61 | *Virr Ei se tule maksettavaks* SETÄLÄ LTKS § 243 | (Kaav-) *Jor kyllä tuota työ tulette vietäväks kesker ruok aejan* KETTUNEN Suomen murteet I, Helsinki 1930, 62: 14— | *Jää-Kir Nää tulloot kaikk pois otettaviks* SIRELIUS LTJK § 214.

Tämän alkuperäisen tyyppin rinnalla esiintyy sekä yleiskielessä että paikallismurteissa tyyppi, jossa ilmaus *tulee tehtäväksi* on muuttunut persoonattomaksi ja alkuperäinen finiittimuodon subjekti siirtynyt partisiipin objektiksi. Esimm. *Nyt seurais eläinten ruan enäntämisestä ja kokomisesta, jos tulewana Wuonna näitä Tieto-Sanomita tulee annettawaxi ulos.* Suomenkieliset Tieto-Sanommat 1776 s. 186 | *Silloin tulee sanottavaksi ilman yhtään vilppiä ja viekastusta: tässä olen minä ja — —* Kivi KT I s. 130 | *Virr Tulee peetä ärrän kans yhteen sovitettavaks (= kirottavaksi) | Tulee hakattavaks semmosta mehtää, josta tulis tukkia* SETÄLÄ LTKS § 243 | *Ylö Meiltä tulee kans hävitettäväks pari lehmää syyspualella talvee* IRJA KETONEN Tutkielma nominaalimuotojen käytöstä Ylöjärven murteessa (laudaturtutkielma 1948, Turun yliopisto) s. 47 | *Aka "Meirän" sanotaan tässä, jos semmosta sanaa tulee sanottavaks* KANNISTO LHLEH s. 240 | *Jää-Kir Nyt täss tuliskii paljo töitä tehtäväks* SIRELIUS LTJK § 214.

Myös intransitiiviverbien käyttö rakenteessa on täten tullut mahdolliseksi. Esimm. *Sen jälkeen, ja että asiat, joista tulisi neuoteltavaksi, kohta alusta järjestyksellä käsitettäisiin,* Lönnrot 1831, Suomen kansalliskirjallisuus XI s. 471 | — — *vaikka eräitä saman-*

aikaisia tunnetaankin, kuten edempänä tulee mainittavaksi. Rapola, Vanha kirjasuomi s. 8 | Keu Tottapa sitä tul' lähettäväks SETÄLÄ LTKS § 243 | Ylö Siittä tulee sitte aina vaan sitä isompaa tiätä mentäväks KETONEN mt. ss. 47—48 | Kyl Ei se mitääv vastaaj (nim. takauksia) jos niistä vastattavaks tulee KANNISTO LHLEH s. 240 | Pohj-Savo Tullooko sitä tultavaks tänne vielä? LATVALA LMPS § 122 | Jää-Kir Tullooks teilt millo Viipurii lähettäväks? SIRELIUS LTJK § 214. (Vrt. IKOLA TMK I s. 235—.)

7. Tyypin työ kuuluu tehtävän t. tehdyn.

Tässäkin tyypissä on nomini (*työ*) alkuaan kaikesta päättäen ollut finiittiverbin (*kuulua, näkyä, näyttää, tuntua*) subjekti. Alkuperäinen tyyppi lienee ollut *työ kuuluu tehtävä, työt kuuluvat tehtävä(t)* (vrt. OJANSUU MAK s. 154). Nykyään sen sijaan nomini käsitetään partisiipin objektiksi ja lauseen predikaatti on persoonaton, esim. *Häntä kuuluu pidettävän erittäin etevänä miehenä* SETÄLÄ SKL § 120 | *Sinut näkyi asetetun ensi tilalle* HAKULINEN SKRK II s. 266 | *Teille kuuluu tuodun uusi emäntä* PENTTILÄ SK § 456.

Näin on tullut mahdolliseksi myös intransitiiviverbin partisiipin käyttö, jolloin alkuperäisellä finiittimuodon subjektilla ei ole lainkaan edustajaa, esim. *Nyt näyttää lähettävän* | *Talossa näkyy herätyn* PENTTILÄ SK § 456.⁹

III. Finiittimuodon subjekti siirtynyt infinitiivin objektiksi

8. Tyypin työ pitää tehdä.

Tätä tyyppiä käytetään verbien *täytyy, pitää, tulee, tarvitsee, sopii, kelpaa* jne. yhteydessä (täydellisempi luettelo kysymykseen

⁹ Partisiipin ollessa aktiivinen ei siirtymistä ole tapahtunut, vaan nomini käsitetään edelleen finiittiverbin subjektiksi, esim. *Venäläiset kuuluvat paljon rakastavan teetä* | *Sanoitko, että minä näytin olevan vihoissani?* SETÄLÄ SKL § 120 | transl.: *Suru sorti suuren äänen, huoli armahan alenti; sillä ei kuulu leikkuvaksi, päivän laskun laulavaksi* Kal. 5: 202—. Tosin nykyisessä kirjakiellessä käytetään seuraavanlaistakin tyyppiä: — — *sain tietooni saksalaisen käskyn, josta ilmeni Hitlerin päättäneen, että* — — Mannerheim II s. 348. Tässä on persoonattomasti käytetyn intransitiiviverbin subjektiksi analogisesti tullut samantyyppinen partisiippiirakenne, kuin esiintyy transitiiviverbin objektina (vrt. *hän ilmoitti H:n päättäneen*).

tulevista verbeistä: PENTTILÄ SK § 309, 10). Edellä mainitun, SETÄLÄN antaman selityksen mukaan on nomini (*työ*) alkuaan ollut finiittimuodon subjekti, kun taas infinitiivi on ollut predikaatin määrite. Transitivisen verbin infinitiivi on ollut tässä rakenteessa merkitykseltään passiivinen: *tehdä* = tehtäväksi. Finiittiverbin subjekti (*työ*) on sittemmin siirtynyt tämän infinitiivin objektiksi. Siirtymisen ovat tässäkin kaikesta päättäen välittäneet sellaiset tapaukset, joissa predikaatti on ollut yks. 3. persoonassa, so. tavallisimmassa muodossaan. Tämän siirtymisen tapahduttua on tyyppiin *pojan pitää tehdä työ* (*pojan* ns. dativiadverbiaali, ks. SETÄLÄ SKL § 30, 6) voitu sijoittaa intransitiiviverbinkin infinitiivi: *pojan pitää mennä*.¹⁰

9. Tyyppi *työ on hyvä tehdä*.

Alkuperäistä jäsentymistä kuvastaa vielä esim. lause *hän on kaunis katsoa* (*hän* subj., *katsoa* predikaatiivin määrite, merkitys suunnilleen 'katsottavaksi'). Mutta nykyään ovat yleisiä sellaiset sanonnat, joissa lauseen alkuperäinen subjekti on siirtynyt infinitiivin objektiksi, esim. *on hyvä tehdä työtä, on vaikea saada kaloja*. Väliasteena ovat olleet sentapaiset kuin *velka on hyvä maksaa ~ on hyvä maksaa velka*. Intransitiiviverbienkin infinitiivejä käytetään nykyään samalla tavoin, esim. *on mieluista lähteä* (ks. SETÄLÄ SKL § 30, 6; HAKULINEN SKRK II s. 239).

10. Tyyppi *työ jää tekemättä*.

Alkuperäistä jäsentymistä, joka tässä tyyppissä on nykyäänkin vallitseva, edustaa mm. lause *Puut jäivät pilkkomatta* NS 2 s. 110. Nykyään on kuitenkin mahdollista sanoa myös *minulta jäi pilkkomatta puita* (= minulta jäi puiden pilkkominen), jolloin *puita* on lähinnä käsitettävä III inf:n objektiksi. Seuraava murre-esimerkki edustanee mainitunlaista siirtynyttä jäsentymistä: KuoV *kyllä se jää saamatta sev velkamiehev velat* SS Ritva Peltonen 1948. Siirtyneestä jäsentymisestä on joka tapauksessa kysymys seuraavissa.

¹⁰ Jos alkuaan oli kyseessä intransitiiviverbin infinitiivi, ei finiittiverbin subjekti tietenkään voinut siirtyä inf:n objektiksi, vaan se joutui inf:n subjektin asemaan, esim. *talossa pitää olla isäntä* (lähemmin ks. IKOLA Vir. 1954 s. 233—).

esimerkeissä, joissa infinitiivi on intransitiivinen ja joista kokonaan puuttuu alkuperäisen subjektin jatkaja: KanN *Jäe multaes Sammal'lahella käämätä'* SS O. Kuitunen 1924 / *Jää-Kir Mammatt tais jäähä tulemata täll kesäll Jääskee* SIRELIUS LTJK § 119. Tällainen ilmaustyyppi on kielitajuni mukaan mahdollinen kirjakielessäkin, vaikka minulla ei satu olemaan siitä selviä esimerkkejä.

IV. Finiittimuodon objekti siirtynyt passiivisen partisii-pin objektiksi

11. Tyyppi *saan työn tehdyksi* (~ *tehty*).

Tässä tyypissä on nomini (*työn*) alkuaan jäsentynyt finiittiverbin objektiksi, jolloin pass. II partis:n translatiivi on ollut predi-katiiviadverbiaali. Monessa tapauksessa tämä tyyppi jäsentyy nykykielessäkin näin, mutta tavallista on toisaalta sekin, että nomini on joutunut partisii-pin objektiksi, esim. *Sain sanotuksi tärkeimmät seikat* / *Saitko otetuksi roskan silmästä?* PENTILÄ SK s. 358 / *Ne vähäiset viemiset, joita saatiin kerätyksi ja säästetyksi yli oman tarpeen* Merenmaa, Mustan kukon laulu⁴ s. 13 / *Aina kun Helmi sai hetken aikaa ajatelluksi jotakin, alkoi joku lapsista kitistä.* Joenpelto, Neito kulkee vetten päällä⁵ s. 152 / *Näin saadaan maiden multavuutta ja viljavuutta tehokkaasti lisätyksi*, Uusi Kuva-lehti 1957 n:o 11, s. 25. Esim. länsimurteissa esiintyvistä partitiivin käytöstä: *Ruov Akka sai lehmän varraastettua* SETÄLÄ LTKS § 244.

Alkuperäisen jäsentymistavan vallitessa ovat kysymykseen tulleet vain transitii-verbien partisii-pit, mutta siirtymisen tapahduttua on tullut mahdolliseksi intransitiiviverbienkin partisii-ppien käyttö tässä ilmaustyyppissä, jolloin finiittiverbin alkuperäisen objektin jatkaja kokonaan puuttuu, esim. *En saanut nukutuksi* SETÄLÄ SKL § 119 I 4 d / *Hän sai lähdetyksi noutamaan sen viereisestä huoneesta* Simenon, Maigret ja vanha rouva (suomennos) s. 157 / *Rym se niim pal pakotti ja poltti etei saanum maatuks ei istutuks*¹¹ O. Ikola 1952 / *Kuru Se sai nojattua* SETÄLÄ LTKS § 244.

¹¹ Lounaismurteet ovat tässä tyypissä osaksi translatiivin kannalla, vaikka länsimurteissa muuten enimmäkseen on partitiivi.

Tässä tyypissä on siis tapahtunut sellainen muutos, että finiitti-verbien objekti on siirtynyt passiivin II partisiipin objektiksi. Jos lauseen predikaatti on ollut passiivinen (*työ saadaan tehdyksi*), koskee siirtyminen oikeastaan alkuperäistä subjektia. Tämä ja seuraavissa kohdissa käsiteltävät siirtymiset niveltyvät näin ollen hyvin läheisesti edellisiin (vrt. kohtaan 5: *työ tulee tehdyksi*).

12. Tyyppi määrään työn tehtäväksi.

Erikseen on käsiteltävä tätä tyyppiä, jossa lauseen predikaattina tavallisimmin on jokin verbum voluntatis ja jossa siitä syystä tulee kysymykseen vain pass. I partisiipin translatiivi (ei siis II partis. eikä partitiivi). Tässäkin on nomini alkuaan ollut finiitti-verbien objekti, ja monessa tapauksessa rakenne jäsentyy nykyäänkin näin, esim. *Tuomari määräsi pidätetyt kuulusteltaviksi*. Mutta yleisiä ovat myös sellaiset esimerkit, joissa nomini täytyy käsittää partisiipin objektiksi, esim. *ne Kyntiläkruunut, kuin Kirkon Kocouresa v. 1757 s. 1. p. marras cuusa, päätettin ostettavaksi*, — — —, *ovat nyt Stockholmista toimitetut Turcuun*, Lizelius 1758, Vir. 1919 s. 64 | *Olin* — — — *esittänyt, että lähetystön henkilökuntaa ehdotettaisiin vähennettäväksi* Mannerheim II s. 340 | *Ahlqvist vaati myös partisiippirakenteen predikatiivin ilmaistavaksi akkusatiivilla*. Kohdamäki, *Ankara puutarhuri* s. 154 | *tuomarikunta päätti palkinnon annettavaksi* — — — *Kullervon tekijälle*, Ibid. s. 261 | *Pakistan on ehdottanut YK:n joukkoja lähetettäväksi Kashmiriin* UA 4. 2. 1957 | *molemmat osapuolet hyväksyivät sopimuksen irtisanomisaikaa siirrettäväksi kolmella kuukaudella*. US 1. 10. 1958 | *Budjetissa ehdotetaan perustettavaksi tarpeelliset virat ja toimet*. UA 3. 10. 1958 | *Koulujen syksyn väliarvostelu suunnitellaan poistettavaksi*. UA 24. 10. 1958.

Tässäkin tyypissä voidaan nykyään käyttää intransitiiviverbienkin pass. partisiippeja, jolloin alkuperäistä finiittimuodon objektia vastaava lauseenjäsen kokonaan puuttuu, esim. *Mutta kun Jeesus näki paljon kansaa ympärillään, määräsi hän lähettäväksi toiselle puolelle*. UT 1913, Matt. 8:18 | — — *hän oli käskenyt hyökättäväksi Mikkelin kautta Pieksämäelle*. Mannerheim I s. 305 | — — *Hitler oli* — — — *esittänyt ryhdyttäväksi toimenpiteisiin tuon toiminnan ehkäisemiseksi*. Ibid. II ss. 337 — | — — *oli jaksanut ja ymmärtänyt päättää ryhdyttäväksi idässä taisteluun*. Ibid. II s. 406

| *Lehden tietojen mukaan Hrushtshev määräsi tapauksesta vaietta-
vaksi.* Turun Sanomat 17. 11. 1958.

Tätä ilmaistyyppiä olen seikkaperäisemmin käsitellyt kirjoituk-
sessani "Eine finnische Partizipialkonstruktion" (UAJb XXVIII
ss. 201—202). Näyttää kuitenkin siltä, ettei tämä tyyppi sittenkään
ole niin nuori, kuin mainitussa kirjoituksessani olen otaksunut.
(Vrt. kohtaan 6.)

13. Tyyppi *näen työn tehtävän* (~ *tehtäväksi*) t. *tehdyn* (~ *teh-
dyksi*).

Tässäkin tyypissä on nomini (*työn*) alkuaan ollut finiittimuodon
objekti, mutta siirtynyt sitten partisiipin objektiksi. Esimm. *Olen
kuullut häntä paljon kiitettävän | Isäntä sanoi asiasta huomenna
lähetettävän tiedon kirkolle* SETÄLÄ SKL § 120 | *Kalan pyytäjä — —
kertoi hänen nuoruudessaan kuivattua haukea yleisesti syödyn*
— — Oma maa 3, 1958, s. 68. Puheena oleva lauseenjäsen on alku-
peränsä mukaisesti vielä nykyäänkin muodoltaan riippuvainen lau-
seen predikaatista: *Mies kertoi kylän takamailla ammutun ison
karhun ~ Kerrotaan kylän takamailla ammutun karhu.*

Tässäkin on jäsentymisen siirtyminen johtanut myös intransi-
tiiviverbien pass. partisiipin käyttöön, esim. *Kyllä isä tiesi kirkolla
käydyn* SETÄLÄ SKL § 120. (Vrt. kohtaan 7.)

Milloin partisiippi on translatiivissa (*näen työn tehdyksi* jne.),
on alkuperäinen jäsentymisen nykyäänkin usein mahdollinen. On
kuitenkin myös sellaisia tapauksia, joissa jäsentymisen siirtyminen
tällöinkin on selvästi todettavissa, esim. *Johan Kuuskoski sanoi
kyllä cuullensa hohutuxi, cuin olis se keskimäinen kipiä lapsi
cuollut* Lizelius 1756, Vir. 1919 s. 59 | *Ainoastansa yhdessä pai-
kassa (— — —) osoitetaan Pohjolassa outoa kieltä puhutuksi* Lönn-
rot, Uuden Kalevalan esipuhe | *kuuli kummia sanoja, lauluja lael-
tavaksi, parempia pantavaksi* Kal. 3:24— | *Noin kuuln sanelta-
vaksi, tiesin virttä tehtäväksi:* Kal. 1:103—. Tällainen translatiivin
käyttö kuuluu enimmäkseen jo vanhentuneeseen kieleen.¹²

¹² Partisiipin ollessa aktiivinen (*näen pojan menevän ~ meneväksi*) on
alkuperäinen finiittimuodon objekti (*pojan*) siirtynyt partisiipin subjektin ase-
maan. Alkuperäinen objektin sija on silloin säilynyt merkitykseltään eksisten-
tiaalisissa rakenteissa (esim. *näin vieraita tulevan*), kun taas muissa tapauk-
sissa sen tilalle on yleistynyt genetiivi (ks. IKOLA Vir. 1954 ss. 212, 231—, 234).

V. Finiittimuodon objekti siirtynyt infinitiivin objektiksi

14. Tyyppi *saan työn tehdä* (~ *tehdäkseni*).

Verbeihin *aikoa, haluta, koettaa, luvata, pyytää, saada, tahtoa, tietää* yms. liittyy usein I infinitiivi, jonka subjektipersoonana on sama kuin hallitsevan verbin (ks. SETÄLÄ SKL § 112 V a). Kysymykseen tulevat verbit kuuluvat ns. modaalisiin verbeihin (ks. SIRO Vir. 1951 s. 391; PENTTILÄ SK § 443). Ainakin osaksi nämä rakenteet palautuvat sellaiseen alkuperäisempään tyyppiin, jossa nomini (*työn*) on ollut finiittimuodon (*saan*) objekti (ei siis inf:n objekti, joksi se nykyään käsitetään). Lause *saan työn tehdä* on siis alkuaan merkinnyt: 'saan työn tehtäväkseni' (vrt. SETÄLÄ SKL § 30, 6). Toisinaan, etenkin murteittain, esiintyy tällaisessa käytössä myös I inf:n pitempi muoto. Seuraavat esimerkit kuvastavat vielä alkuperäistä jäsentymistä: *Pojat eivät edes saaneet häntä nähdäkseen*, Talvio, Itämeren tytär s. 14 | *Ruov Ne rupesivat tahtoon sitä lakkia ostoakseen* | *Keu Se pyys mehteä mult ostoakseen* | *Se tahtos sitä nähäkseen* SETÄLÄ LTKS § 35 | *Pälkä pyys sitte hevosta saalakscen* VIRTARANTA Hämeen kansa muistelee s. 224.

Finiittimuodon objektin siirryttyä inf:n objektiksi (tavallinen sanajärjestys: *saan tehdä työn*) on tähän tyyppiin sopinut myös intransitiiviverbin infinitiivi, jolloin alkuperäisen objektin edustaja kokonaan puuttuu, esim. *tahdon lähteä*. Tällaisissakin tapauksissa saattaa esiintyä I inf:n pitempi muoto, esim. *Toiset lupasivatkin kotona pysyüksensä*; Suomen kansan satuja ja tarinoita I², Helsinki 1871, s. 19 | *Ja niin olivat Matti ja Liisa päättäneet lähteäkseen rautatiellä ajamaan*. Aho, Valitut teokset, Porvoo 1953, s. 78. Eräissä tapauksissa on verbin merkitys muuttunut niin, ettei alkuperäinen jäsenitys enää ole yhtä helposti tajuttavissa kuin äskeisissä esimerkeissämme. Asia ei kuitenkaan liene niin, että kaikki ne tapaukset, joissa modaaliseen verbiin liittyy I inf., olisivat yllä esitetyllä tavalla selitettävissä. Toisena tämän ilmaustyyppin lähtökohtana ovat voineet olla jotkut sentapaiset sanonnat kuin *menen maata* (= maakaamaan), vrt. *aion maata, haluan maata*.

15. Tyyppi *annan työn tehdä*.

Verbeihin *antaa, sallia, käskää* yms. liittyy usein I inf:n lyhyempi muoto, jonka subjektipersoonana ei ole sama kuin hallitsevan

verbin. Tyyppi *annan työn tehdä* on alkuaan jäsentynyt niin, että nomini (*työn*) on ollut finiittimuodon objekti. Infinitiivin subjekti-persoona on voitu ilmaista dativigenetiivillä. Esim. lause *annan pojan tehdä työn* on siis alkuaan ymmärretty näin: 'annan työn pojalle tehtäväksi' (ks. SETÄLÄ SKL § 30, 6). Finiittimuodon objekti on tässäkin siirtynyt infinitiivin objektiksi.¹³

16. Tyyppi *otan työn tehdäkseni*.

Nomini (*työn*) on tässäkin tyyppissä kaikesta päättäen ollut finiittimuodon objekti, joksi se vieläkin monessa tapauksessa voidaan käsittää, esim. *Seppä otti työn tehdäksensä* SETÄLÄ SKL § 113 I Muist. 2 | *Otin käännöstyön tehdäkseni* PENTTILÄ SK § 327, 4.

Yleisempiä kuitenkin ovat sellaiset tapaukset, joissa on tapahtunut jäsentymisen siirtyminen: alkuperäinen finiittimuodon objekti on siirtynyt infinitiivin objektiksi. Esimm. *ja otti Herra Professori Linsén häneltä tätä kysyäkseen ja antaa*¹⁴ *Seurallen siitä tiedon*. Lönnrot 1831 (Suomen kansalliskirjallisuus XI s. 473) | *Oletpa ottanut nähdäksesi suuren vaivan* NS 4 s. 128 | *Aluksi Kaukonen on sinä ottanut pohtiakseen eräitä perustavia näkökohtia, niiden joukossa mm. kansanrunouden ja Kalevalan suhdetta* Vir. 1956 s. 405 | *hän otti pitkään selittääksensä nuorelle käännyännäiselle, miten turha ja ennenaikainen moinen yritys olisi ollut* Rapola, Risukoista riipomia s. 11 | *KuoV ja monen aikasta juttua kuulee mutta emminä ok kaikkia ottanum muistaaksenikan* SS Ritva Peltonen 1948.

Samalla tavoin käytetään nykyään intransitiiviverbienkin I inf:n pitempää muotoa, jolloin alkuperäistä finiittimuodon objektia vastaava lauseenjäsen puuttuu: *Ostajan on otettava vastataksen tilan kiinnityslainoista* | *Väkijoukko ei ottanut hajaantuakseen* | *Ovi ei ota avautuakseen* NS 4 ss. 127—128 | *Tampereen seuduilla on eräs seurakuntakin ottanut asiasta huolehtiakseen* Uusi Kuvalehti 1959

¹³ Jos kyseessä oli intransitiiviverbin infinitiivi (esim. *annan pojan mennä*), on alkuperäinen finiittimuodon objekti joutunut inf:n subjektin asemaan. Alkuperäinen objektin sija on säilynyt tällöin vain infinitiivirakenteen ollessa merkitykseltään eksistentiaalinen (esim. *annan ammeeseen valua vettä*), mutta muuten sen tilalle on yleistynyt genetiivi. Tämän yleistymisen on aiheuttanut toisaalta päätteellisen yks. akkusatiivin ja genetiivin identtisyys, toisaalta *annan pojan tehdä työn*-tyypin dativigenetiivin (*pojan*) analogia (vrt. IKOLA Vir. 1954 ss. 210—, 231—, 234—).

¹⁴ Huom. I inf:n lyh. muoto. Vrt. edemp.

n:o 2 s. 24 / *Hallitusasia ei ota edistyäkseen*. Uusi Päivä 10. 1. 1959 / PyhR *ei se ottan oikee luamistakses* [onnistuakseen] SS Saini Laurikkala 1927 / *Vam ettei ollenkam meinaap parantuuksens ottaa* SS Eino Lepistö 1939 / *Nas nyt on oraat ottaniet vähän kasvaaksien* SS Martti Rapola 1923 / *Juv minä ku oti siitä vähä nuoi hävetäksei* SS Arvo T. Inkilä 1936. Olisi vaikea ymmärtää tätä I inf:n käyttöä, ellei ajatella sen syntyneen rakenteista, joissa *ottaa*-verbillä on ollut objekti.¹⁵

Kansanrunoudessa ja paikallismurteissa esiintyy I inf:n pitemmän muodon tilalla tässä rakenteessa toisinaan lyhyempi muoto, esim. *kun ottaisi kolmitse sitä lampia miekalla ristiin lyödä*, Suomen kansan satuja ja tarinoita II, Helsinki 1854, s. 15 / *Ei ota vene yletä, eikä pursi liikahella* SETÄLÄ SKL § 113 I Muist. 2 / *eip' ota olut hapata, juoma nuori noustaksensa* Kal. 20:249— / *KarL kun ei se hevonen ota tiellä pysyä* SS Hj. Anthoni 1900 / *KanA Kyllä minä siitä otam mennä j jonkun valesmannin tykö* KANNISTO LHLEH s. 212 / *Mou ne ottas tiätäv* [haluaisivat saada tietää] *vähä vanhanaikasia asioita*. SS Ilmari Kohtamäki 1934; possessiivisuffiksillisenakin: *KanA kaikki sano että mull on sisällinev vaiva ja on ottanut tullansa ulos* KANNISTO LHLEH § 94 I.

Tässä kohdassa käsitelty siirtyminen liittyy läheisesti kohdassa 14 käsiteltyyn.

17. Tyyppi *jätän työn tekemättä*.

Tämän tyyppin alkuperäinen ja nykyäänkin yleinen jäsentymistapa on sellainen, että nomini (*työn*) on finiittimuodon objekti. Mutta esiintyy myös sellaista jäsentymisen siirtymiseen perustuvaa käyttöä, jossa nomini on käsitettävä III infinitiivin objektiksi tai josta alkuperäistä objektia edustava lauseenjäsen puuttuu, esim. *jättää käyttämättä tilaisuutta hyväkseen* Katara, Suomalais-saksalainen sanakirja³ s. 210 / *jättää tulematta* / *jättää kostamatta* NS 2 s. 107 / *Edellä olen jättänyt kertomatta eräistä hankauksista*, Mannerheim II s. 101.

¹⁵ Virolaisessa kansanrunoudessakin on seuraavanlaista käyttöä: *Ei votand Peter kuulakseni, Eiga Pavel luulakseni* Eesti Rahvalaulud I, Tartto 1926, s. 297. Tässä on 1. persoonan suffiksi yleistynyt. Ks. JULIUS MARK SUST 54 § 29— ja SUST 58 s. 191.

Tässäkin on siis finiittimuodon objekti siirtynyt infinitiivin objektiksi (vrt. kohtaan 10).

*

Kun passiivin finiittimuodon subjekti on siirtynyt objektin asemaan, on verbimuoto jäänyt subjektittomaksi ja tullut persoonattomaksi (kohta 1). Kaikille muille edellä käsitellyille tapauksille (kohdat 2—17) on yhteistä se, että finiittimuodon subjekti tai objekti on siirtynyt infiniittimuodon objektiksi. Tämän siirtymisen tapahtuttua ei mainittu lauseenjäsen enää ole missään näistä tapauksista rakenteen välttämätön osa, vaan sen puuttuminenkin on mahdollista. Milloin siirtyminen on koskenut alkuperäistä subjektia (kohdat 2—10), on verbi-ilmaus samoin kuin 1. kohdassakin jäänyt subjektittomaksi ja tullut persoonattomaksi. Muutkin tapaukset (kohdat 11—17) liittyvät läheisesti edellisiin. Voitaisiinpa ne lukea edellisten kanssa suorastaan samaan ryhmäänkin silloin, kun finiittimuoto on passiivinen: silloin on siirtyminen niissäkin oikeastaan koskenut alkuperäistä subjektia.

Edellä esitettyjen tapausten lukumäärä osoittaa, että kysymys on sangen laaja-alaisesta syntaktisesta siirtymistendenssistä. Nämä eri tapaukset ovat osaksi varmaan rinnakkaisia, mutta osaksi taas niiden suhde lienee sellainen, että jokin tai jotkin tapaukset ovat vetäneet perässään muita ilmaustyyppejä saman tendenssin piiriin. Tällaiset siirtymiset ovat muuttaneet kielen rakennetta mm. siinä suhteessa, että infinitiivit ja passiivin partisiipit ovat saaneet objektin, mikä alkuaan ei ole ollut mahdollista.

Olen hyvin selvillä siitä, ettei esitykseni riitä tyhjentävästi selvittämään käsiteltyjen ilmaustyyppien historiaa. Esim. vanhan kirjasuomen ja sukukielten tarkempi tutkiminen toisi varmaan lisävalaisua asiaan. Minulta on voinut myös jäädä huomaamatta joitakin sellaisia siirtymiä, jotka ovat samaa lajia kuin edellä käsitellyt. Tarkoitukseni on ollut ennen kaikkea huomion suuntaaminen näihin liian vähän tutkittuihin syntaktisiin ilmiöihin.

OSMO IKOLA: *Über einige syntaktische Verschiebungen im Finnischen.*

Verf. behandelt einige finnische Ausdruckstypen, bei denen seiner Auffassung nach folgende syntaktische Verschiebungen stattgefunden haben: das

Subjekt einer passiven finiten Form ist Objekt derselben Form geworden oder das Subj. bzw. Objekt einer finiten Form ist zum Obj. eines Infinitivs oder passiven Partizips verschoben.

I. *Verschiebung des Subjekts einer passiven finiten Form zum Objekt derselben Form.* 1. Typ *työ tehdään* 'die Arbeit wird getan'. J. VON FARKAS äusserte vor einigen Jahren die Ansicht, das finn. Passiv sei ursprünglich, ebenso wie in der heutigen Sprache, unpersönlich gewesen (UJb XXVIII S. 261). Verf. kommt jedoch im vorliegenden Aufsatz zu dem Ergebnis, das finn. Passiv sei — wie bisher allgemein angenommen (SETÄLÄ, OJANSUU, HAKULINEN u.a.) — früher persönlich gewesen. Das Satzglied (*työ*), welches heute als Objekt der passiven Form aufgefasst wird, ist demnach ursprünglich Subjekt gewesen.

II. *Verschiebung des Subjekts einer finiten Form zum Objekt eines passiven Partizips.* 2. Typ *työ on tehty* 'die Arbeit ist getan (worden)'. Das Nomen (*työ*) war ursprünglich Subjekt, das Hilfsverb (*on*) (verbales) Prädikat und das Partiz. II (d.h. Perf.) Pass. (*tehty*) Prädikativ (nominales Prädikat). Es hiess also: *kirjat ovat luetut* 'die Bücher sind gelesen', (*minä*) *olen petetty* 'ich bin betrogen' usw. — Infolge der am häufigsten verwendeten 3. Sg. haben sich die Begriffe verändert, so dass der Ausdruck *on* + Partiz. II Pass. unpersönlich wurde und das ursprüngliche Subjekt als Objekt des Partizips aufgefasst wurde. Es hiess infolgedessen: *on tehty työtä* 'man hat gearbeitet', *kirjat on luettu* 'man hat die Bücher gelesen', *minut on petetty* 'man hat mich betrogen' usw. — Das zum Objekt des Partizips verschobene Wort (*työ*) hat jedoch hier wie auch in folgenden Fällen (mit Ausnahme einiger Pronomina) den Subjektkasus beibehalten. — 3. Typ *työ on tehtävä* (Partiz. I [d.h. Präs.] Pass.) 'die Arbeit ist zu tun, d.h. muss getan werden'. Ursprünglich sagte man: *kirjat ovat luettavat* 'die Bücher sind zu lesen(de)', *sinä olet pelastettava* 'du bist (ein) zu retten(der), d.h. musst gerettet werden' usw., heute wird jedoch meistens gesagt: *kirjat on luettava* 'man muss die Bücher lesen', *sinut on pelastettava* 'man muss dich retten', *on levättävä* 'man muss sich ausruhen' usw. — 4. Typ *työ on tehtävissä* (Partiz. I. Pass. Iness. Plur.) 'die Arbeit kann ausgeführt werden'. In der korrekten Gemeinsprache besteht auch heute die ursprüngliche Art der Gliederung, wonach das Nomen (*työ*) das Subjekt darstellt. Hier und da sieht man jedoch den unpersönlichen, dem vorhergehenden Fall ähnlichen Gebrauch dieses Typs: *työt on* (pro *ovat*) *tehtävissä* 'es ist möglich, die Arbeiten auszuführen' usw. — 5. Typ *työ tulee tehdyksi* (Partiz. II Pass. Transl., mundartlich auch Partit. *tehtyä*) 'die Arbeit wird ausgeführt (werden)'. Anfangs hiess es: *tulin pelastetuksi* 'ich wurde gerettet', *työt tulivat tehdyksi* 'die Arbeiten wurden ausgeführt' usw. Heute wird dieser Typ allgemein auch unpersönlich gebraucht, z.B. *minun tuli tehdyksi työ huonosti* 'ich habe die Arbeit schlecht ausgeführt', *ei tullut lähdetyksi* 'man kam nicht zum Gehen'. — 6. Typ *työ tulee tehtäväksi* (Partiz. I Pass. Transl.) 'die Arbeit wird getan werden'. Ursprünglich hiess es: *työt tulevat tehtäväksi* (*tehtäviksi*) usw., heute ist jedoch folgender Gebrauch allgemein: *tulee tehtäväksi työtä* 'es wird gearbeitet werden', *tulee levättäväksi* 'man wird sich ausruhen'. — 7. Typ *työ kuuluu tehtävän* bzw. *tehdäyn* (Partiz. I bzw. II Pass. Akk. Sg.) 'die Arbeit soll getan wer-

den bzw. worden sein'. Das Nomen (*työ*), anfänglich Subjekt der finiten Form, wird heute als Objekt des Partizips aufgefasst, das Prädikat ist unpersönlich, z.B. *teille kuuluu tuodun uusi emäntä* 'es soll euch eine neue Wirtin ins Haus gebracht worden sein', *nyt näyttää lähdettävän* 'es scheint, dass jetzt aufgebrochen wird'.

III. *Verschiebung des Subjekts einer finiten Form zum Objekt eines Infinitivs.* 8. Typ *työ pitää tehdä* (kürzere Form des Inf. I) 'die Arbeit muss getan werden'. Dieser Typ wird zusammen mit den unpersönlichen Verben *pitää* 'sollen', *täytyä* 'müssen', *tulla* 'sollen', *tarvita* 'brauchen', *sopia* 'sich eignen', *kelvata* 'taugen' usw. gebraucht. — Das Nomen (*työ*), heute als Objekt des Infinitivs aufgefasst, war ursprünglich Subjekt der finiten Form, die also persönlich gebraucht wurde. Der Satz *isännän pitää tappaa koira* 'der Hausherr soll den Hund töten' wurde demnach ungefähr folgendermassen aufgefasst: 'der Hund soll dem Hausherrn ein zu tötender sein'. — 9. Typ *työ on hyvä tehdä*. Das Nomen (*työ*), heute als Objekt des Infinitivs aufgefasst ('es ist gut, die Arbeit auszuführen'), war ursprünglich Subjekt des Satzes ('die Arbeit lässt sich gut ausführen'). Der Infinitiv stellte eine Bestimmung des Adjektivs dar. — 10. Typ *työ jää tekemättä* (Inf. III Abess.) 'die Arbeit bleibt unverrichtet'. Das Nomen (*työ*) wird noch in der heutigen Sprache häufig als Subjekt des Satzes aufgefasst; infolge einer Verschiebung der Gliederung gibt es auch folgenden Typ: *jäi tekemättä työtä* 'es wurde nicht gearbeitet', *minulta jäi käymättä Helsingissä* 'es wurde nichts aus meinem Besuch in Helsinki'.

IV. *Verschiebung des Objekts einer finiten Form zum Objekt eines passiven Partizips.* 11. Typ *saan työn tehdyksi* (mundartlich *tehtyä*, vgl. Punkt 5) 'ich bringe es fertig, die Arbeit auszuführen'. Das Nomen (*työn*), ursprünglich Objekt der finiten Form, muss in der Sprache der Gegenwart oftmals als Objekt des Partizips aufgefasst werden, z.B. *sain sanotuksi tärkeimmät seikat* 'ich konnte die wichtigsten Dinge sagen'. Auch Partizipien von intransitiven Verben kommen zur Verwendung: *en saanut nukutuksi* 'ich konnte nicht schlafen'. — 12. Typ *määrään työn tehtäväksi* 'ich ordne die Ausführung der Arbeit an' (vgl. Punkt 6). In der heutigen Sprache muss das Nomen (*työn*) oft als Objekt des Partizips aufgefasst werden, z.B. *Pakistan on ehdottanut YK:n joukkoja lähetettäväksi Kashmiriin* 'Pakistan hat vorgeschlagen, dass Truppen der UN nach Kaschmir gesandt werden sollen'. Näheres s. IKOLA UAJb XXVIII S. 201 f. — 13. Typ *näen työn tehtävän (tehtäväksi)* bzw. *tehdyn (tehdyksi)* (Partiz. I bzw. II Pass. Akk. bzw. Transl. Sg.) 'ich sehe, dass die Arbeit ausgeführt wird bzw. worden ist'. Das Nomen (*työn*) war ursprünglich Objekt der finiten Form, ist aber Objekt des Partizips geworden.

V. *Verschiebung des Objekts einer finiten Form zum Objekt eines Infinitivs.* 14. Typ *saan, tahdon, koetan* usw. *työn tehdä* (kürzere Form des Inf. I; selten die längere Form *tehdäkseni*) 'ich darf, will; versuche usw. die Arbeit aus(zu)föhren'. Die Subjektperson des Infinitivs ist dieselbe wie die des regierenden Verbs. Ausgangspunkt war teilweise der Typ, bei

dem das Nomen (*työn*) Objekt der finiten Form war. Der Satz *saan työn tehdä* ist also verstanden worden: 'ich bekomme die Arbeit, um sie auszuführen'. Heute ist das Nomen im allgemeinen als Objekt des Infinitivs aufzufassen, es kann aber auch fehlen. — 15. Typ *annan, sallin, käsken työn tehdä* 'ich lasse, erlaube, befehle die Arbeit aus(zu)führen'. Dieser Typ unterlag derselben Entwicklung wie der vorher aufgeführte. Die hier der Person des regierenden Verbs nicht entsprechende Subjektperson des Inf. kann mit einem Dativgenitiv ausgedrückt werden. *Annan pojan tehdä työn* 'ich lasse den Jungen die Arbeit ausführen' wurde z.B. ursprünglich aufgefasst: 'ich gebe dem Jungen die Arbeit, damit er sie ausführe'. — 16. Typ *otan työn tehdäkseni* (längere Form des Inf. I) 'ich übernehme die Ausführung der Arbeit'. Das Nomen (*työn*), ursprünglich Objekt der finiten Form, ist heute in den meisten Fällen als Objekt des Infinitivs aufzufassen, z.B. *hän on ottanut tehdäkseen työtä* 'er hat sich zum Arbeiten entschlossen', *ovi ei ota avautakseen* 'die Tür will sich nicht öffnen lassen'. — 17. Typ *jätän työn tekemättä* 'ich lasse die Arbeit unverrichtet' (vgl. Punkt 10). In einigen Fällen ist das Nomen (*työn*) heute als Objekt des Infinitivs aufzufassen oder es fehlt, z.B. *olen jättänyt kertomatta erästä hankauksista* 'ich habe es unterlassen, von einigen Reibungen zu berichten'.

Die Anzahl der oben angeführten Fälle zeigt, dass es sich hier um eine recht umfangreiche syntaktische Verschiebungstendenz handelt. Infolge derartiger Verschiebungen haben die Infinitive und die passiven Partizipien als Bestimmung ein Objekt erhalten, was ursprünglich ja nicht möglich war.